

II

На вулиці їх зараз же зустрів вітер, котрий неначе давно вже піджидав біля під'їзду, скучив і, як вірний пес, в буйному захваті кинувся на їх.

По брудно-сірому небі над містом повзли незграбні хмари, неначе велетенські кішки й зловістно терлися грудьми об дахи будинків та вершки тополів.

Засвічувались ліхтарі.

Був той час, коли всі поспішають додому, до ламп, а на вулицях незримим легким павутинням плине смуток і, прилипаючи до серця, викликає в його щось забуте, жаль за далеким.

Візники сиділи згорбившись, неначе в скорботній задумі; конячinki їхні дивилися в землю непорушно, безнадійно.

Тільки вітер чомусь скаженно радів та зачіпав усіх.

Довго йшли мовчки. Дара притримувала капелюха й задумливо дивилася просто поперед себе. Тарас хмурился, неухважно шулился від вітру та закладав руки рукави.

— Так! Актор... — раптом рішуче сказав він.

Дара повернула до його своє обличчя, на якому ще лишалася задума, і вслухалася в слова його.

— Безумовний актор! — з сердитою глибокою переконанністю повторив Тарас. — Безумовний.

— А що, як ні? — раптом спитала Дара, чудно посміхнувшись.

— Себ-то як?

— Ну, от так, а що як він не актор і все це щиро? Га? А ми ж так його образили і я, і сестра, і Віра, і ви, навіть? Га? Бідненький, справді?

Тарас зрозумів жарт і сказав:

— Так, шкода, звичайно, безневинно страждає... Але я б його, власно, не так... Фу, як ці хмари душать мене!.. Ну, наплювать... Нічого... І головне, якесь наївне нахабство: всякому ж видко, ну, простітутка твоя сестра, нещастє, ну чого вже тут? Ні: мені це, мовляв, нічого... Кажуть, він і ходить з нею скрізь, а коли питають, чим займається сестра, відповідає: „зараз нічим, а займалася простітуцією". І нахабно сміється. Знаєте, тут дійсно можна в пику плюнути. Якесь вже занадто цінічна гордість. Я цього не розумію! Ну, що ти цим хочеш показати? Ну, що? „Моя сестра — простітутка". Ну, для чого ця хвальба?

Дара засміялася.

— А коли се не хвальба й не гордість? Що тоді?

Тарас подивився на неї: чи серйозно вона питає, чи жартує.

— Як не хвальба? А що ж тоді?

— А коли він і справді так думає, що простітуція така ж професія, як і інші? Ну, от уявіть, що він дійсно так думає. Ми ж тоді з вами — смішні та дурненькі? Га? Уявіть, що людина настільки переродилася, що для неї наші поняття про ганебне цілком чужі! Людина з цілком іншої планети? Га?

Тарас все ж таки не міг розібрати, чи жартує вона, чи говорить серйозно. А Дара, притримуючи рукою капелюха та дивлячись з під руки на Тараса, як дивляться на сонце, так само посміхалась і казала далі:

— Ви ж знаєте його "чесність з собою"? Ні? Фе, який же ви! Виходить, ви, дійсно, нічого не розумієте? Чесність з собою, це — нова мораль. Розумієте? Все старе треба відкинути. От тобі життя, дивись, живи, і роби свої власні висновки. Розумієте? власні. Ці висновки, думки доведи до почуття. Коли доведеш, тоді мусить з'явитись вогонь...

Вітер, неначе розсердився за все більш насмішкуватий тон Дари, гнівно налетів на неї й сильно штовхнув своїми м'якими грудьми. Тарас скорцюбився.

— Ух, вітер який! Розумієте: вогонь. А вогонь цей є воля, котра й дає акцію. Чим повніше ви доведете вашу думку до почуття, тим палк буде вогонь. Вогонь цей спалить усі перепони, усі дрібні старі думки, почуття. От як два роди електрики; самі по собі вони ніщо, а з'єднавши маєте силу. От як! Зрозуміли?

— Хм! Щось не дуже, — усміхнувся Тарас.

Дара засміялась.

— Ах, ви чудний! Це ж так просто. Ну, от візьмемо його. Дивіться: пішла сестра в простітутки. Добре. Тут він починає думати: що таке простітуція. Зауважте: відкидає все, що каже мораль. Робить свій висновок: простітуція — звичайна професія. Ви слухаєте?

— Так, так! — швидко відповів Тарас.

— Ну, добре. Звичайна професія. Ще тільки думка. Щоб бути чесним з собою, треба довести до почуття. Доводить. З'являється вогонь. Він спалює всі забобони і людина вже цілком инакше дивиться й робить. Розумієте? І, звичайно, він уже не розуміє, чому соромно назвати свою сестру простітуткою. А ми — смішні та дурненькі люди — не розуміємо його й глузуємо з його! От бачите, з якою людиною ви познайомились.

— Хм! — пробурмотів Тарас, — таким чином і кожного шпиґа оправдати можна.

— Звичайно! — підхопила Дара. — От прийдіть ви, наприклад, до висновку, що шпиґом бути не ганебно, не неморально, доведіть до почуття висновок, ідіть у шпиґи — і він вас навіть похвалить. Хоч, може, на темній вулиці й уколошкає.

— Кажуть, він матір свою отруїв. Також, мабуть, з чесности з собою? — похмуро, злісно кинув Тарас.

— Напевно! От і з матіррю. Вона була цілком недоумна. Розумієте, стара, недоумна, хвора... Ні до чого не здатна, словом. Нікого вже не впізнавала й лише мучилася. Він узяв та й отруїв. Розумієте: довів думку до почуття й отруїв. А от ні ви, ні я цього б не зробили! Зробили б ви це, чи ні? Га?

Тарас злісно посміхнувся.

— Такого суб'єкта, як він, я б, дійсно, отруїв.

— За що ж? — засміялась Дара. Сміх її був якийсь чудний, глибокий, з самого дна грудей, здригуючий. — Ви ж тільки подумайте: Мати лише мучиться, та других мучить. Вона не живе, а страждає. Не видужає. Стара.

— А хто йому сказав, що не видужає?

— Він сам прийшов до цього висновку.

— „Він сам“!

— На підставі слів лікарів...

— Лікарів! Знаємо ми цих лікарів. А лікарі — боги? Сьогодні так думають, а завтра винайшли щось нове, і всі їхні рішення к чорту.

— Тоді Мирон і не вбивав би...

— Як?

— Ах, чудачина! Він же каже, що висновки треба робити з того, що є. А чекати, поки будуть інші висновки він не може. Висновок такий, що мати не видужає, помалу гниє, мучить себе та інших. Щоб не було, як він каже, зайвих мук, він убиває матір. Розумієте: з великої любови вбиває. З чесности з собою. А ми, може теоретично згодимось з цим, а зробити не зробимо. От ми й не чесні з собою, недужі, нецільні. Зрозуміли? А він новий, цільний. Інший! Зрозуміли? От за це його жінки так і люблять. І не дивно. Ми такий народ, що відразу вміємо оцінити...

Тарас з похмурою уважністю подивлявся на Дару.

— Ви це серйозно? — нарешті запитав він.

Дара знову засміялася.

— Звичайно, серйозно! Хиба ж ви самі не бачите? Ну, скажіть, коли б ваша сестра пішла в публічний дім... От уявіть собі це. Як би ви реагували? Га?

Тарас мовчки допитливо бігав по ній очима.

— Ну, дурниці! — раптом обірвала вона сама себе. — Звичайно, жартую все. Годі... Ви краще от що скажіть мені: ваша сестра, Оля, це така худенька дівчина з сірими, великими очима? Вся така ясна, так? Білява, на біржі буває... Розвинена така...

Тарас слухав неухважно.

— Так, сірі... — задумливо вимовив. — Буває... Чи то пак... Еге, сірі... А що?

— Нічого. Вона, значить, близько знайома з Мироном?

Тарас похмуро подивився на Дару.

— Так, вони знайомі.

— Вам це не подобається?

Він одповів не зразу.

— Так, не подобається.

— Чому?

Тарас зшулювся й глибше засунув руки в рукава.

— Так.

Замовкли. Вітер лютився, що на його не звертали уваги. Забігав то з одного боку, то з другого, розганявся ззаду й сильно штовхав у спину. Потім затихав, неначе слідкував, що тепер буде. І знову починав лютитись. Тарас раптом визволив руки, поліз у кишеню й витяг записну книжку.

— Як він каже, я забув... — ніяково посміхаючись спитав, не дивлячись на Дару. Вона з здивованням повернула до його обличчя.

— Хто говорить?

— Та Мирон. Чуття до думки?... Чи як?

— А-а! Думку до чуття або навпаки, — це все одно... Аби цільність. Ви що, записати хочете?

— Так, я це... У мене, бачите, буває такий стан, що я все забуваю... Ну, і

записую...

Він знову ніяково, винувато усміхнувся і, спинившись під ліхтарем, записав: „Потім обдумать. Мирон: думку до чуття, або навпаки”.

Дара мовчки розглядала його своїми великими, строгими очима. А дитячі, безневинні губи ледве розкриті були цікавістю.

Пішли. Вітер, також неначе підглядавши, радісно закрутився круг їх.

Тарас хмарнів все більше та більш.

— Дарье Михайловно! — раптом брутально сказав.

— Скажіть по правді: ви дуже зневажаєте мене за те, що я живу у Кисельських.

Дара навіть зупинилась.

— Що це вам бог дав?! Звідки ви взяли?

— Ні, ви повинні зневажати мене. Я це розумію й навіть згожуюсь... Мене Аніся иноді навіть впускати не хоче, навіть лютує, що зо мною, як з рівним, а не як з дармоїдом... Проте, дармоїдом напевно, всі вважають, тільки...

— Чекайте! — з легкою усмішкою перебила Дара.

— Одже, ви гадаєте, їдо я так само як і Аніся дивлюся на людей?

— Ах, ні! Що ви! Ні, я зовсім не до того. Я тільки те, що це зрозуміло, коли ви мене зневажаєте. Але даю вам слово... Ні, ви почекайте, даю, вам слово, Дарье Михайловно, і тільки вам та самому собі, більше нікому, даю вам, слово, що це недовго. Мені треба тільки дещо вирішити, вяснити, і кінець. Одну ідею. Тоді инакше... Між иншим, ви не звертайте уваги, що я так швидко та гарячково балакаю. Мені зараз дуже погано. Через пів години буду весь як вата... А зараз... Чи мені так здається, що я швидко?... У мене це буває... Чи від того, що — з вами. Ви — страшенно хороша „Дара”... „Дара” дуже гарне ім'я, мені завжди так хочеться називати вас, але я не смію. У вас коси, як вінки з темно-золотої пшениці, які, знаєте, плетуть селяне? Особливо коли ви їх над чолом укладаєте. Як корона... Ви не ображаєтесь? Ні?

— Любий, чого ж мені ображатись?

— Ні, інші може б і образились. Негречно, може? Проте, я не знаю. Прості дівчата не образилися б, а... „з благородних”, як сказала ця... Маруся, не знаю...

— Та звідки ж ви знаєте, що я „з благородних”? — засміялась Дара.

— А як же?

— Я з таких же простих, як ви, та Маруся. Мій батько був шевцем, дрібним навіть. А що я в пани затесалась, так це випадок. Вчителька одна мене полюбила в гімназію віддала. Ну, й зробилась „благородною”.

— Та що ви?! — з надзвичайним здивованням спинився Тарас.

Дара також здивувалась.

— Та чого ви так? Найзвичайнісенька селянка, навіть не міщанка... „З благородних”. Ого! — посміхнулась вона. — Послухали б ви, як в гімназії мене атестували: „вулишниця” та „Розбійник Орша”, инакше й не звали. „Розбійником Оршею” один кривий столяр мене назвав. Я була, дійсно, розбійник. Завжди з бандою хлопчаків. Неодмінно на чолі. Дівчаток не любила. Всі города обкрадала. Добра мені „благородна”!

Дара весело засміялась.

— Біла була вся, кучерява, як баран, шалена. Вчителька моя завжди з жахом на мене дивилася. Але любила. Хороша була.

Тарас слухав в якомусь нетерплячому захопленню. Витягав руки з рукавів, знову засовував, хвилювався. Нарешті, не витримав:

— Але дозвольте ж, дозвольте! Господи! А я вас увесь час вважав панію... Ви з таким смаком одягаєтесь, така... Ах ти ж Боже мій! От тож-то бачу, що ви така страшенно проста, весела... І потім, знаєте, — у вас є один рух, знаєте, такий загонистий, широкий... і слова, прості цілком. Але це, може, і нічого не означати, себ-то рухи та слова... Але мене тягло, страшенно тягло до вас... Я, як тільки побачив вас, так одразу й полюбив. Не тому, що ви дуже гарні, хоч може, і це є, але тому, що... Ви смієтесь? Ах, ха-ха-ха, так, так!.. Але ви розумієте, що я сказав „полюбив“ не в тому значінню, а душевно. Ет, дурне слово Не люблю цього слова! Просто, як людину... Ну, та ви ж розумієте? Так? Розумієте?

— Та розумію, розумію, комік ви. Тільки не хвилюйтесь так. Щож тут такого надзвичайного? подумаєш!

— Ні, ні! Це дуже важно, дуже важно! Себ-то для мене, для мене важно... Але як же це я раніше не спитав! Мені навіть і на думку ні разу не прийшло. І дивіться, от я вже зовсім інакше почуваю себе з вами, інакше... Себ-то не зо всіх поглядів, але в тім, що я вже з вами не соромлюся... В хорошему значінню, в хорошому не соромлюся... Ух, як у мене голова горить. Це хмари... Але нічого... Я радий, страшенно радий! Ви знаєте, я до муки соромлюся з інтелігентами. І я зовсім не такий, яким здаюся. Йй-богу! Я наприклад, на самоті з собою, я знаю, що значніщий багатьох з них, розумніщий навіть (я не для похвальби кажу це, йй-богу, а вірно це), а при них роблюся боязким і так по дурному тримаюся, що можна захворіти від сорому. Але, головне, Даро, головне в тому..., що я все-таки в глибині душі роблюся боязким перед ними, як раб, як нища істота. От в чому подлість! Розумієте: я от розумом розумію, що вони не кращі за мене, що живуть вони, як і всі, а все ж таки десь там я завжди страшенно упадаю перед ними, вважаю їх вищими і надзвичайно цікавлюся, а як вони у себе там ці... благородні, студенти... Розумієте? Спадщина віків, мужик ще в, мені! А я ж...

— От бачите, — раптом перебила Дара, — коли б же ви були чесним з собою, себ-то думку про те, що нічим ви не є нижчий за них, довели до почуття, з'явився б вогонь і тоді не стало б спадщини віків... А то думка недокінчена.

І вона з сумною усмішкою подивилася на його з під руки, що притримувала капелюха.

Тарас недовірливо глянув на неї.

— Але ви маєте рацію... — раптом додала вона тихо. — Це є... Себ-то не як на вищих, а, дійсно, як на чужих. Це ви вірно...

Вона говорила, якимось відразу замислившись. Тарас схвильовано стрепенувся.

— Адже справді? Правда? І ви це помітили? Ну, а ви ж скільки з ними... І в подруж'ю цілий рік. А і то... Ні, це...

— Тай зрозуміло... Інше життя з дитинства... А це на все життя... Завжди

відчуваєш щось нерідне... Ну, а що до дармоїдства, то я в кожному разі не можу судити!
— раптом різко й несподівано вихопилось у Дари.

— О, ні, ні! — Навіть з переляком скрикнув Тарас. — З якої речі? Я — це одне, а ви — жінка, товариш, законна...

— Ну, це питання складне. Дармоїд є — кожен, хто на себе не заробляє! Ви зараз... додому, себ-то, до нас чи... куди?

— Ні я... до своїх... Але я вас проведу... Треба піти... Чекають...

Замовкли.

— Вони мене зневажають. Мої... За те, що не живу з ними... І це зрозуміло. Але не можу я... Коли хоч найменший шелест, не можу спати.. Весь здригаюсь, внутrenно так, знаєте... і після того серце щемить — щемить... Я певно збожеволюю...

— Ну, дурниці! Лікуватись вам треба серйозно.

— Е, лікуватись! Тут он у моїх ціла історія... Ех! Я вам колись, може, розкажу все... І цей Мирон ще... Ух, гидота яка! Ну, хай тільки це трапиться, я з ним побалакаю, я йому покажу різні теорії... Я не вимагатиму суду над ним, не по-інтелігенськи, я по-своєму розправлюся з ним, брата покличу. Брат у мене людина брутальна, зла, себ-то, швидче розлючена, чорносотенець, я з ним в натягнутих відносинах, але проти такого суб'єкта я з чортом увійду в спілку!

— Щож він зробив? Мирон себ-то?

— Ех! Не можу я вам казати... Себ-то, можу, але не хочеться зараз... Може все це так перейде... У мене тут ціла низька різних... А скажіть, Вірі дуже подобається Мирон? — раптом випалив Тарас.

Дара здивовано обернулася до його і зараз же лукаво усміхнулась.

— Не знаю... А ви що, ревнуєте дуже?

Тарас в замішанню забув своє питання, але, задавши його, вкiнець змішався.

— Ну, що ви... Я тільки так... Мені казали...

Дара засміялась.

— Ну, нічого, нічого. Я нікому не скажу. Тільки самі не показуйте. Недобре, коли інші бачать твоє інтимне...

Тарас не знав, куди подітись, щось комічно бурмотів, з здивованням потискував плечима і, нарешті, попрощавшись, швидко повернув назад.

Дара сміялася.

— Слухайте, але ви ж не образились? — крикнула вона йому вслід.

— Ні, ні! — крикнув і він їй нашвидку обернувшись.

Дара усміхнулась, нахилила проти вітру голову і, притримуючи капелюха, пішла далі.